

ДРАГОМИР ВУЛИЧИЋ

*МЈЕСТО ОНОМАСТИКЕ У КРУГУ СРОДНИХ НАУКА ИЛИ
НАУЧНИХ ДИСЦИПЛИНА И НАЧИНИ БИЉЕЖЕЊА
ОНОМАСТИЧКЕ ГРАБЕ**

С обзиром на чињеницу да се у Црној Гори тек однедавно почела са нешто више интереса и организованости прикупљати ономастичка граба, осјећа се потреба да се кажу барем неке основне ствари о ономастици, о томе каква је то граба што се биљежи на терену у односу на другу лексичку грабу, као и о томе шта би све корасно било забиљежити на терену и, што је особито важно, као би то требало биљежити, јер се многи од оних који биљеже и сакупљају ономастичку грабу не бави и професионално ономастичким пословима.

Прије свега, треба истаћи да се мора имати на уму да је ономастичка граба — и она која се биљежи на терену, и она која се ексцерпира из различитих извора — по много чему особена, па зато и приступи њеном биљежењу, наравно — и интерпретирању, морају бити по много чему особени, односно специфични. У ствари ријеч је о лексичкој граби и кретању на тлу једне научне дисциплине која је позадуго остала недефинисана и за којом се посезало, и још увијек се посеже, када је некој сусједној или сродној науци потребно докучити податак в и ш е.

Нема сумње у то да су се научници од давних времена занимали за појединости којима се данас бави ономастика, да су дотицали проблематику која је данас предмет њеног интересовања, да су служећи се спорадично или периферно материјалом који данас ономастичари систематскије и комплексније сакупљају и изучавају долазили до одређених података и потврда за себе и за своја испитивања. Разумљиво је онда што је и однос према ономастици у различитим периодима и контекстима раз-

* Уводно излагање у Црногорској академији наука и умјетности 12. јуна 1982. године на Савјетовању о биљежењу ономастичке грабе.

личитих наука био различит и кретао се од својатања и присвајања до потпуног залагања за њено осамостаљивање. Тако:

1. У вријеме коме дају тон значајна историјска истраживања, у вријеме позитивизма, *ономастика се третира као помоћна историјска дисциплина*. Истини за вољу, морамо признати да су прва ономастичка истраживања и започели историчари, али не ситематски и лингвистички, него идући од назива до назива, од имена до имена, с тим што им ти називи мјеста не служе као извори или докази, него само као потврде за оно што је већ нађено у записаним споменицима и документима или што је археолошким ископавањима и налазима наговјештено. Иако се ради о уистину великим именима са подручја историографије, као што је, на примјер, *Јиречек*, ипак се мора рећи да је то и вријеме када се праве не мале грешке у тумачењу назива. Будући да је у свему томе *недостајала лингвистичка анализа*, идентификовање назива било је у великом броју случајева нетачно.

2. Неријетко су се и географи користили и служили ономастичким материјалом, па су са мање или више доречености *ономастику третирали као помоћну географску дисциплину*. У ствари, радило се о сакупљању и биљежењу географских назива од стране географа, разумије се, у овом случају још више без икаквих лингвистичких интерпретација. Чак су и цијели рјечници географских назива издавани, као што је *Slownik geograficzny*, чији је аутор Пољак *J. Staszewski*. Ово је само по себи користан рад, али није ономастика у правом смислу ријечи. Па ипак, такво третирање ономастике задржало се сви до краја друге деценије овога вијека, а понегдје нешто и дуже.

3. Када се већ и лингвистика навелико заинтересовала и почела се бавити изучавањем и интерпретацијом ономастичке грађе, када је интерес за ономастику постајао оправдано све већи и наглашенији, јасно се формулишу мишљења и теоретски озбиљно образлажу настојања да се *ономастика третира и прикаже као самостална хуманистичка наука*. То мишљење особито заступа *Dickens*, а прихвата га у потпуности и чешки научник *Šmilauer*. Овај посљедњи, наиме, мисли да за проучавање назива није довољно бити добар филолог, историчар или географ, него је важно бити: добар топономастичар, јер битност топономастици даје сједињење лингвистичког и историјског полазишта, па сходно томе „она не припада ни науци о језику (лингвистици), ни историјским наукама, него се појављује као самостална научна област“ (*Metoda „malých typů“ v topomonastice*, Sb. slavistických prací v novaných IV Mezinárod. sjezdu slavistů v Moskve, Praha 1958, стр. 44).

4. И напokon, макар из разумљивих разлога и не узимајући у обзир дослован хронолошки ред (јер су почесто различита мишљења о мјесту ономастике и ономастичких истраживања изношена истовремено или као разрађене теоретске реплике),

долазимо до радова у којима се *ономастика узима као језичка дисциплина, као дио науке о језику, као дио jezykoznawstwa*, како би се то пољски срећно казало. Ту је теорију и такво поимање ономастике особито разрадио у словенском свијету творац научних поставки о модерној ономастици W. Taszyski, и то не у једном раду. (Поред осталог, видјети у његовом раду: *Место ономастики среди других гуманитарних наук*, Вопросы языкознания, св. 2, Москва 1961, стр 3—11). Али, било би неправедно не рећи да идеја о језичкој дисциплинарности ономастике не долази тек са Taszyskim. Заправо, било би тачније казати да такво третирање ономастике налазимо умногоме још код Миклошича, са чијим су именом везани и почеци словенске ономастике (упор. и данас достојне пажње, поштовања и пријекто потребне радове: *Die Bildung der slavischen Personennamen*, Wien 1860; *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen in Slavischen*, Wien 1864; *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, Wien 1872—1874). Наравно, Миклошићева полазишта на широком плану научно је разрадио Taszyski. Наиме, овај уистину велики научник одлично експлицира да је ономастички материјал само дио језичког, лексичког материјала, да се при настанку топонима искоришћавају сва језичка средства и сви језички елементи, да се у анализама ономастичког материјала узимају и употребљавају лингвистичке, прије свега историјскојезичке методе и сл. По њему, ономастика се јавља као неодвојиви дио лингвистике. Али, и у његовом третману ономастике требало би можда учинити извјесне корекције, особито у оном дијелу гдје се инсистира на тврдњи да се *само* језички стручњаци могу бавити ономастиком..

То би била, чини нам се, најважнија или основна диференцирања фаза кроз које је ономастика пролазила и прошла, диференцирања поимања и третмана ономастике. Важно је уочити из свега претходног да је она настала као пратицењена научна дисциплина, којом су се служили историчари, географи, етнографи и сл., дакле — екстралингвистичке дисциплине, те да позадуго није прекорачила оквире *помоћне* научне дисциплине. То је једна ствар коју треба имати на уму. Међутим, друга, такође не мање важна ствар када се имају у виду настојања да се ономастика прикаже као самостална наука или савим одвојена макар и лингвистичка дисциплина — огледа се у чињеници да теоретске ономастике као посебне, па чак и као посебне лингвистичке дисциплине још увијек нема, или је барем нема у једном потпуном и заокруженом облику.

По нашем увјерењу, логично је приклонити се тези да је *ономастика само дио лингвистике*. Но, није то само наше мишљење и увјерење. То истичу и бројни научници диљем словенског и несловенског свијета. Јер, називе стварају, односно старије, наслијеђене прилагођавају настањени житељи одређеног подручја унутар једног колектива. Па чак и кад се човјек сели из

једног краја у други, носи у „стиснутим устима“ своју ријеч, свој апелатив и термин, свој назив за сличне конфигурације. Зато је сасвим појмљиво што је фразеолошко заодијевање називима, рецимо, микротопонимских честица и најразличитијих географско-геолошких конфигурација (простије речено: сам настанак микротопонимских назива) у зависности од дијалекта одређеног подручја, односно од творачке снаге тог дијалекта и ширег језичког подручја коме он припада.

Дакле, називи су елементи лексике једног језика, а то значи да се у језичком систему јављају као и сви други језички знаци, па зато назив као језички знак „подлијеже свим формама које коиноним добива у структурирању реченице: декларацији, морфологији, синтаксичком поретку, итд.“ Из овога слиједи једини могући исправан закључак да и ту врсту лексике треба проучавати као и сваку другу лексику, респектујући при том, разумије се, и низ специфичности. Наиме, и овај дио лексике се, заправо, може проучавати на плану синхроније и дијахроније структурним и упореднојезичким методама. Значи, поред основног материјала, и *методе за проучавање тог материјала су лингвистичке*. Забунa, изгледа, искрсава понајвише отуда што се ономастички материјал претежно проматра у дијахроној перспективи, што је сасвим нормално ако се жели искорачити из фазе прикупљања и евидентирања материјала, с једне стране, и, с друге, ако се жели и хоће искористити и обиље других података који резултирају из дијахроног проматрања слојевитости лексике ове врсте. А то дијахроно проматрање ономастичке грађе неминовно доводи на праг историје језика, односно упореднојезичког проучавања, — рекло би се: лексичкостатистичке или пак морфолошко-статистичке и глотохронолошке методологије. И како је год историји језика основни задатак да испитује генезе одређених језичких феномена, тако је исто један од основних задатака у оквиру ономастичких истраживања да се установи генеза и старосна слојевитост појединих назива, да се језички објасне данашњи њихови ликови. Ту смо већ на оној разини гдје се присно сусрећу такве ономастичке интерпретације са историјском дијалектологијом, која може тражити и налазити изванредне потврде у ономастичком материјалу. С друге стране, колико год је нормално појмљиво што историја језика има мноштво заједничких тачака са другим наукама историјским, да се додирује са историјском литературом па и религијом, тако је исто важно схватити и неопходност ослањања ономастичких истраживања на низ других научних дисциплина, међу којима су, свакако, на првом мјесту историја, етнологија, географија и др., — дакле, исте оне науке што су се често ослањале и ослањају се на њу саму, тј. на ономастику.

Из свега претходног се може резимирати: да је топонимија, и не само топонимија него и хидронимија и антропонимија, дио језика. Али, одмах морамо додати: ипак је то дио језика са мно-

го својих специфичности и особености. Да споменемо барем неке од тих особености ономастичког материјала, углавном оне које су у литератури већ истицане: 1. ономастика интерпретира специфичан материјал, који је на посебан начин везан за објекте које именује; 2. са тим се, наравно, везује и чињеница да је семантичка категорија *попеп ргоргиум* по много чему друкчија и сложенија (функција *означавања функцији именована*); 3. свакако, овоме се могу додати и констатације да је у ономастичких назива флексија дефектна и сл. Из овога свега извлачи се закључак да је *попеп ргоргиум* лексичка а не граматичка категорија. И оно што је особито на овом плану интересантно, ономастички материјал се на извјестан начин и до извјесне мјере може изучавати и инпретирати не само лингвистичким него и другим методама, дакле и нелингвистичким, док у случају највећег дијела остале лексике нелингвистичке интерпретације показују се не само као несврхисходне него најчешће и као немогуће.

Наравно, за све претходно се везује и низ других питања која су од особите важности за ваљане интерпретације топономастичке и уопште ономастичке грађе. Спектар тих питања је врло широк и њихово подробније разматрање одвело би нас далеко у ионако хетерогена теоретска ономастичка резоновања. Па ипак, морамо се задржати на оном основном: на односе *апелатива* и *ономастичког назива*, односно у вези с тим: на с т а т у с у ономастичког назива као лексема с обзиром на његову семантичку функцију. На овом плану кад се ти међуодноси посматрају, долази се до сљедећег:

1. Генеза ономастика води до апелатива, али — као је то Ш и м у н о в и ћ (наравно, и прије њега је то примијећено) добро формулисао: „Именица која постаје топоним прелази из апелативног поља, гдје је имала функцију означавања, у ономастичко поље, гдје има функцију именована“ (*Топонимија отока Брача*, Брачки зборник 10, Сүпетар 1972, стр. 2). Упрошћено казано, то практично значи да, рецимо, географски апелатив *ријека* изазива код нас асоцијацију на сваку овећу воду која тече одређеним коритом, без обзира на величину, дужину тока, брзину, боју воде и сл., исто онако као што и ријеч *столица* ствара асоцијацију предмета на коме се сједи. Међутим, хидроним *Тара* или, рецимо, ороним *Дурмитор* не побуђују у нама неке опште предоцбе, они у нама могу побудити само одређене асоцијације, наравно ако их одраније познајемо.

2. Питање *статуса* ономастичког назива на семантичком плану много је сложеније него што се на први поглед чини. Нема сүмње у то да су нетачне тврдње по којима ономастици, узети у цјелини, немају значења, да се дају произвољно и сл. Јер, под такве се констатације и расуђивања *не може* подвести сва она разуђеност и разноврсност коју није тешко уочити у обиљу

топографских назива. Тачно је то да се семантичка компонента гаси у многим (нарочито старим!) називима. Зато је добро примијећено да је, на примјер, име *Един* за нас антропоним у вишем степену него што је за древне Грке био *Οιδιππος*.

Али, у ширим рапчлањивањима ове проблематике немогуће је занемарити и онај огромни број микропонима који је присутан и врло фреквентан у данашњој комуникацији, јер се ти називи најчешће налазе на граници између функције означавања, дакле апелативне функције, и функције именовања, дакле ономастичке функције. Народ није случајно једну ријеку назвао *Љугица*, а другу *Мрвица*, нити су ипак произвољно давани оронимски називи *Борова глава*, *Платије*, *Разбиглав* итд. Мора се имати на уму на постоји мноштво метафоричних назива, особито на неким подручјима са разноликом конфигурацијом, што најбоље оповргава тврдње да називи „немају конкретног информативног садржаја“ односно да они „не казују ништа о особинама објекта на који се односе“. Јер, метафорички називи географско-геолошких конфигурација носе стилистичку информацију у себи чак и када се сами употребе и изговоре. Ти и њима слични називи нису, или барем нису увијек и нису сви, само гола средства комуницирања, неке већ „испражњене“ мјенице смисла и значења.

Ако бисмо цијело ово разматрање хтјели и покушали дати у једној формули која би, на примјер, могла изгледати овако:

$N \xrightarrow{r} d$ (N = име, назив, r = релатор = веза, d = дескриптор = особина), онда би релација релатора била врло разнолика за различите N , што значи да је степен информације који носи ономастик врло различит и да ту, одиста, не може бити генерализирања.

Сва ова наведена комплексност упућена и на деликатност биљежења саме ономастичке грађе, на одговорност. То никако није биљежење обичне лексике. Ако прихватимо да је ономастика лингвистичка дисциплина, а друкчије је не можемо схватити већ и због оних претходно наведених разлога, онда се приликом биљежења ономастичке грађе пред сваког истраживача постављају следеће обавезе:

— да се, прије свега, на сваком подручју *забиљежи сваки назив*, јер само потпуно забиљежена грађа пружа могућност да се осмотри и уочи систем именовања гора, вода, планина и сл. на одређеном подручју;

— да се назив *тачно забиљежи* у данашњем дијалекатском руху, што значи да се ваљано забиљежи његов фонетски и прозодијски лик;

— да се *забиљежи неколико интересантних падежних облика*, јер није од мале важности знати како се склања, рецимо, *Бијела*, *Загарач* и слични називи, јер се и из тога види њихово поријекло, а то је значајно и за стандардизацију;

— да се у загради забиљежи и *шта одређени назив означава* (брдо, планину, њиву, поток), а за хидрониме да се наведе гдје извиру и гдје се уливају: у који виши поток и даље у коју ријеку, наравно, ако се не ради о стајаћим водама;

— да се *забиљежи и народна (пучка) етимологија*, тј. народно тумачење како је назив настао (упор., на примјер, за *Дурмитор* тамошњи народни назив *Небеска соа*, који је свакако метафоричан, јер човјеку под Дурмитором та планина изгледа као огромна соха на коју се небо наслања);

— и напokon, *потребно би било да се сваки назив убицира* и да се упути на карту Војно-географског завода на којој се налази, наравно ако је тамо уписан.

Да би се све претходно постигло, сваки истраживач треба да се припреми за терен, а припрема обухвата претходно снабдијевање поменутима картама и преглед катастарског материјала у свакој општини у коју се иде на терен, јер и катастарски уреди имају попис свих парцела и њихових назива, наравно записаних руком администрације. Било би пожељно, а и најбоље, да сваки истраживач узме по једну ширу област на којој би у току неколико година забиљежио цјелокупан ономастички материјал. Тај материјал би ти исти људи што су га сакупљали могли обрадити или у радовима који би се објављивали као грађа, или пак у магистарским, па и докторским тезама. Тако, рецимо, раде Пољаци, који су знатно испред других словенских земаља у ономастици. Прије обраде, да не заборавимо рећи, потребно је формирати од сакупљене грађе одговарајуће картотеке за свако подручје. Наравно, потребно је обезбиједити и сталне стручне консултације са свима који биљеже материјал на терену, односно и са онима који врше класификацију материјала и формирају картотеке.

У прилогу доносимо и неколико попуњених листића на терену.

PEROVE LAZINE

/dolina/

/7/

Perovih lazinā, Pérove lazine, Pérovim
lazinama

N. B. Na ovom mjestu je nekad bila šuma, pa je iskrčio neki Pero.

Opština Trebinje /149/

/selo Ždrijelovići/

PIŠTĚTI

/stijena/

/6/

Pištētā, Pištēte, Pištētima

N. B. Iz ovih stijena pojavljuju se u toku nekih sezona izvori.

Opština Trebinje /149/

/selo Ždrijelovići/

Напомена: Број испод науџкнице означава редни број информатора под којим је у списку информатора са одређеног подручја.

“
BISTRICA /lijeva prit.Drine/

“
Bisticē, na Bistrici, u Bistrici

Uliva se u Drinu kod mjesta Brod.

“Bistrica tječe od Crne Rijekē /selo/! U stvari, ona podno Dobrog Polja /selo/ nastaje od Crne rijeke /u specijalki samo Rijeka/ i Dobropoljke /u specijalki Dobropoljska R./.

Nazvana je tako po boji vode, iako joj voda danas nije bijela, jer od Miljevine nizvodno zagađuje je separacija uglja.

/Informator: stariji čovjek iz sela Avdagi-na Luka, ribar je i dobro mu je poznata i Bistrica i cio taj kraj./

Opština Foča /110/

Напомена: Ако ријека протиче кроз више општина, називе тих општина није потребно исписивати. Међутим, ако је ток ријеке уцртан на више карата — специјалки Војно-географског завода, потребно је навести њихове бројеве.

Dragomir Vujičić

THE PLACE OF ONOMASTICS WITHIN RELATED SCIENCES OR
SCIENTIFIC DISCIPLINES AND THE WAYS OF RECORDING THE
ONOMASTIC MATERIAL

S u m m a r y

The author first discusses the subject of onomastics and its place among other humanitarian sciences, giving roughly the history of its development so far. In the conclusion, the author supports the thesis that onomastics is only part of linguistics because the names are the elements of the lexis of a language and they can be studied by linguistic methods. Then, he analyses the relationship between *appellatives* and *onomastic names* as well as the onomastic names as lexemes with regards to their semantic function. At last, he gives instructions about recording the onomastic material in the research field and about binding onomastic data in boards.